

*Βασικές θέσεις
ἐπὶ τῆς ἠθικῆς
τῆς Εὐθανασίας*

A. Θέση τοῦ προβλήματος

1. Στις 28 Νοεμβρίου 2000, ἡ Ὁλλανδική Βουλὴ ἀποφάσισε τὴ νομιμοποίησιν τῆς εὐθανασίας. Στις 16 Μαΐου 2002, ἡ εὐθανασία ἀποποινικοποιήθηκε καὶ στὸ Βέλγιο. Μὲ τὶς δύο αὐτὲς χῶρες συμπορεύεται καὶ ἡ Αὐστραλία καὶ ὀρισμένες πολιτεῖες τῶν ΗΠΑ. Τὰ τελευταῖα χρόνια ὅλο καὶ περισσότερο συζητεῖται τὸ θέμα στὰ νομοθετικὰ σώματα, στὶς ἀρμόδιες ἐπιτροπές, στὰ μέσα μαζικῆς ἐνημερώσεως, σὲ συνέδρια, δημόσιους διαλόγους κ.λπ.

Ἦδη δημιουργεῖται ἓνα θέμα πού ὡς τώρα δὲν ἀπασχολοῦσε τὴν ἐπικαιρότητα, ἡ κλινικὴ καθημερινότητα τὸ φέρνει διαρκῶς στὸ προσκήνιο καὶ διαγράφεται σαφῆς κίνδυνος ἀμβλύνσεως τῶν συνειδήσεων καὶ ἀλλοιώσεως τῶν ἠθικῶν κριτηρίων. Συχνὰ οἱ εὐαισθησίες τοῦ κόσμου κατευθύνονται σὲ μιὰ λογικὴ καὶ ἀντίληψη πού ἀπαιτεῖ –ἢ στὴν καλύτερη περίπτωση δικαιολογεῖ– τὴ νομικὴ κατοχύρωσιν τῆς εὐθανασίας, ἔστω καὶ ἂν ἐπὶ τοῦ παρόντος οἱ περισσότερες κοινωνίες καὶ συντεταγμένες πολιτεῖες ἀντιδρῶν στὴν καθιέρωσίν της.

2. Ἐπειδὴ εἶναι ἡ πρώτη φορὰ πού μιὰ τέτοια πράξις νομιμοποιεῖται καὶ ἐπειδὴ ἡ σύγχρονη κοινωνικὴ ἀντίληψη, μὲ τὸν νοσηρὸ ὀρθολογισμό πού τὴ διακατέχει, εὐκόλα θυσιάζει στὸν βωμὸ τοῦ εὐδαιμονισμοῦ καὶ τοῦ στενοῦ συμφέροντος τὸν σεβασμὸ στὴ ζωὴ καὶ στὸν θάνατο, ἡ ἀνάγκη ἐκφορᾶς λόγου ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐπιτακτικὴ.

3. Μὲ τὸν ὄρο εὐθανασία, ἐννοοῦμε τὴ μὲ τὴ βοήθεια τρίτου, μὲ ἐνέργεια ἢ παράλειψη (ἐνεργητικὴ ἢ παθητικὴ) ἐπίσπευση τοῦ θανάτου ἐνὸς ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ὑποφέρει ἢ πρόκειται νὰ ὑποφέρει ἀπὸ μιὰ ἀνίατη καὶ ἐπώδυνη ἀσθένεια, διατηρεῖ ἢ ὄχι τὴ συνείδησή του καὶ ἔχει ἐκφράσει ὁ ἴδιος τὴν ἐπίμονη ἐπιθυμία του νὰ διακοπῆ ἡ ζωὴ του.

B. Ζωὴ καὶ θάνατος στὴν Ὁρθόδοξη θεολογία καὶ παράδοση

4. Ἡ ζωὴ μας ἀποτελεῖ ὑπέρτατο δῶρο τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ ὁποῖου βρίσκονται στὰ χέρια Του καὶ μόνον· «ἐν χειρὶ Θεοῦ πνεῦμα παντὸς ἀνθρώπου» (Ἰωβ β' 10). Ἀποτελεῖ τὸν χῶρο μέσα στὸν ὁποῖο βρῖσκει τὴν ἔκφρασή του τὸ αὐτεξούσιο, συναντᾶται ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἐλεύθερη βούληση τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπιτελεῖται ἡ σωτηρία του.

Κάθε προσπάθεια νὰ προσδιορίζονται τὰ ὅρια τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη καὶ μόνο βούληση, σκέψη, ἀπόφαση ἢ ἱκανότητα ἀπογυμνώνει τὴ ζωὴ ἀπὸ τὴν ἱερότητά της.

5. Ὁ ἀνθρώπος ἐπλάσθη κατὰ χάριν ἀθάνατος. Ἡ ἀθανασία εἶναι ἡ φυσικὴ του κατάσταση. Διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁμως εἰσηλθε στὸν κόσμο ὁ πόνος, ἡ φθορὰ καὶ ὁ θάνατος. Τελικά, ὁ θάνατος ἐπετράπη ἀπὸ τὸν Θεό, «ἵνα μὴ τὸ κακὸν ἀθάνατον γένηται».

6. Ἡ βιολογικὴ ζωὴ δὲν προσδιορίζει ὁλόκληρη τὴν πορεία τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἀνθρώπος δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ μὲ σῶμα καὶ ψυχὴ ποὺ βρίσκονται σὲ ἀρραγῆ ἐνότητα, τὴν ὁποία ὁμως διασπᾶ τὸ γε-

γονός του θανάτου. Με τον θάνατο, τὸ μὲν σῶμα διαλύεται, ἡ δὲ ψυχὴ διατηρεῖται γιὰ νὰ ἔνωθεῖ ἐκ νέου μὲ τὸ ἀναστημένο πλέον σῶμα.

7. Ἡ μεγάλη σπουδαιότητα τῆς παρουσίας ζωῆς κρίνεται σὲ συνάρτηση μὲ τὴ δυνατότητα θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ λυτρώσεώς του διὰ τῆς μετανοίας. Χωρὶς πνευματικὴ ζωὴ, ἡ διατήρηση τῆς βιολογικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου χάνει τὴ σπουδαιότητά της· στερεῖται νοήματος καὶ ἀνακυκλώνει τὸν θάνατο.

8. Ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴ στιγμή τῆς συλλήψεώς του ἔρχεται σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν ἐμπειρία τοῦ θανάτου, ἄλλοτε μὲ τὶς μορφολογικὲς ἀλλαγές τοῦ σώματος λόγω ἡλικίας, ἄλλοτε μὲ τὴν ἀσθένεια, ἄλλοτε μὲ τὴν ἀπώλεια ἀγαπητοῦ προσώπου. Ὁ θάνατος ὅμως καὶ οἱ συνέπειές του ὑπερβαίνονται διὰ τοῦ Χριστοῦ, ὁ Ὅποιος μὲ τὸν θάνατό Του νίκησε τὸν θάνατο («θανάτῳ θάνατον πατήσας»).

9. Ὁ θάνατος εἶναι ἓνα γεγονός πού συνδέεται ὄχι μόνο μὲ τὸ τέλος τῆς βιολογικῆς ζωῆς ἀλλὰ καὶ μὲ ὀλόκληρη τὴν ὕπαρξη τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ζωὴ ἐπεκτείνεται καὶ μετὰ τὸν βιολογικὸ θάνατο, ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο κανεὶς ζεῖ καὶ πεθαίνει ἔχει συνέπεια στὴν αἰώνια κατάστασή του.

10. Ἡ σύγχρονη κοσμικὴ ἀντίληψη προσεγγίζει τὸν θάνατο σὲ σχέση μὲ τὴν εὐθανασία ὡς δικαίωμα καὶ ὄχι ὡς γεγονός πού ὑπερβαίνει τὸν ἄνθρωπο· ὡς κάτι πού ὁ χρόνος του μπορεῖ νὰ ἐπιλέγεται καὶ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ ὄχι ὡς κάτι πού ἀποκλειστικὰ προσδιορίζεται ἀπὸ τὸν Θεό. Ὁ σεβασμὸς στὸ θεόδοτο δῶρο τῆς ζωῆς ἀπαιτεῖ καὶ τὴν μὲ κάθε τρόπο προστασία της, πράγμα πού μεταφράζεται ἀφ' ἑνὸς μὲν σὲ προσπάθεια διατηρήσεως τῆς ποιότητός της, ἀφ' ἑτέρου

δὲ σὲ ἐπιδίωξη παρατάσεως τῆς διάρκειάς της. Κατὰ τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία, ἡ διάρκεια τῆς ζωῆς καὶ ἡ στιγμή τοῦ θανάτου μὲ κανένα τρόπο δὲν προσδιορίζονται ἀπὸ ἀνθρώπινα δικαιώματα.

Γ. Ἡ σημασία τοῦ πόνου

11. Ἡ Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει μὲ συμπάθεια τὴν ἀσθένεια τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. Γι' αὐτὸ καὶ πάντοτε ἀγκαλιάζει τοὺς ἀσθενεῖς, πάσχοντες καὶ πονεμένους, φιλόπρωτα ζητεῖ τὴν ἀπαλλαγὴ «ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, κινδύνου καὶ ἀνάγκης», εὐχεται τὰ τέλη τοῦ ἀνθρώπου νὰ εἶναι «ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικά», ἐνίοτε δὲ προσεύχεται καὶ γιὰ τὴν ἀνάπαυση τῶν ὀδυνωμένων (εὐχὴ εἰς ψυχorroαγοῦντα).

12. Παρὰ ταῦτα, πίσω ἀπὸ τὸν πόνο διακρίνει καὶ μιὰ εὐλογία. Ὁ πόνος στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, ὅπως καὶ κάθε δοκιμασία, εἶναι «συνεργὸς πρὸς σωτηρίαν» καὶ ἐνίοτε «κρείπτων καὶ αὐτῆς τῆς υἰείας» κατὰ τὸν ἅγιον Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ (ΕΠΕ, Θεσσαλονίκη 1985, τ. 9, σελ. 264). Ὁ φυσικὸς, ὅπως καὶ ὁ ὑπαρξιακὸς πόνος, εἶναι εὐεργετικὸς γιατί ἀνοίγει τὰ ὅρια τῆς ὑπάρξεως· θὰ μποροῦσε νὰ ἀποτελέσει μέσο ἀσκήσεως στὴν ταπείνωση, τὴν ὑπομονὴ καὶ τὴν ἀγάπη, οἱ δὲ προκλήσεις τοῦ ἀφορμὲς προετοιμασίας γιὰ τὴν αἰωνιότητα.

13. Τὸν πόνο δὲν τὸν ἐπιδιώκουμε καί, ὅταν μᾶς συμβαίνει, προσπαθοῦμε μὲ κάθε τρόπο νὰ τὸν ἀντιμετωπίσουμε. Στὴν περίπτωσι ὅμως ποὺ ἐπιμένει ἢ εἶναι ἀθεράπευτος, ἢ μετὰ πίστεως ὑπομονὴ καὶ ἐγκαρτέρησι ἀποβαίνει ἰδιαίτερα ἐνισχυτικὴ καὶ ὠφέλιμη. Ἡ θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ λειτουργία τοῦ πόνου ἐξαρτᾶται ση-

μαντικά από την προσωπική τοποθέτηση του ανθρώπου απέναντί του. Γι' αυτό και τὸ νὰ μάθει κανεὶς νὰ ὑπομένει ἀκόμη καὶ τὶς δυσκολότερες καταστάσεις τῆς ζωῆς ἀποτελεῖ τὴν καλύτερη προετοιμασία ἀντιμετώπισής του.

Δ. Ἱατρικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ πόνου

14. Ἡ σύγχρονη ἱατρικὴ ἐπιστήμη εἶναι σὲ θέση, μὲ ὀρθὴ ἀναλγητικὴ ἀγωγή, νὰ ἀντιμετωπίσει μὲ ἐπιτυχία καὶ σὲ μεγάλο βαθμὸ τὶς περισσότερες μορφές πόνου. Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, ἡ ἐπιστημονικὴ κατάρτιση καὶ ἐνημέρωση τῶν ἱατρῶν εἶναι ἐπιβεβλημένες. Παρὰ ἅλλα ὅμως, ἡ παρηγορητικὴ φροντίδα τοῦ ἱατρονοσηλευτικοῦ προσωπικοῦ, ὅπως καὶ ἡ συμπαράσταση τῶν συγγενῶν καὶ φίλων, εἶναι ἀνεκτίμητες γιὰ τὴν ἐκ μέρους τοῦ ἀσθενοῦς ἀντιμετώπιση τῶν πόνων του.

15. Στὶς περιπτώσεις πὺν ὁ ἀσθενὴς δὲν ἀνταποκρίνεται στὰ θεραπευτικὰ σχήματα, καλὸ εἶναι νὰ χορηγοῦνται φάρμακα ἡρεμῆσεως. Ἡ ἀγάπη ἐπιβάλλει τὴ μὲ κάθε τρόπο ἀνακούφιση τοῦ ἀσθενοῦς, ὁ ὁποῖος δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ταλαιπωρεῖται στεροῦμενος τὴν ἀπαραίτητη καταστολή. Ἴσως εἶναι καλύτερα νὰ περάσει ἀπὸ τὸν ὕπνο στὸν θάνατο.

Ἡ Ἐκκλησία χαιρετίζει καὶ εὐλογεῖ τὶς προσπάθειες τῶν ἱατρῶν, οἱ ὁποῖοι διὰ μέσου τῆς θεραπείας πὺν ἐφαρμόζουν ἀνακουφίζουν τοὺς πόνους τῶν ἀσθενῶν ἕως τὴν τελευταία στιγμή τῆς παρουσίας ζωῆς τους.

Ε. Συνέπειες τῆς σύγχρονης ἰατρικῆς τεχνολογίας

16. Ἡ σύγχρονη ἰατρικὴ τεχνολογία ἔχει καθοριστικὰ συντελέσει στὴν ἀντιμετώπιση τῶν ποικίλων ἀσθενειῶν. Παράλληλα, ὅμως, ἔχει καταστήσει τὴν ἰατρικὴ ἔντονα παρεμβατικὴ, μὲ ἀποτέλεσμα οἱ ἀσθενεῖς συχνὰ νὰ ὀδηγοῦνται σὲ καινοφανεῖς, καθαρῶς ἰατρογενεῖς καταστάσεις, ποὺ ὀδηγοῦν σὲ πρωτόγνωρα διλήμματα καὶ ἀπολήγουν σὲ ἀναπάντητα ἐρωτήματα.

17. Οἱ τραγικὲς καταστάσεις προβληματικῆς ζωῆς ποὺ προκαλοῦν σήμερα οἱ ἐξελίξεις στὸν χῶρο τῆς ἰατρικῆς θέτουν ἀπὸ μόνες τους ἐπὶ τάπητος τὸ ἐρώτημα ὄχι μόνο ἂν ἐπιτρέπεται νὰ συντομεύσουμε κάποιου τὴ ζωὴ, ἀλλὰ καὶ ἂν εἶναι ὀρθὸ νὰ παρεμποδίζουμε τὸν θάνατό του. Ἡ ἰατροφαρμακευτικὴ τεχνολογία δὲν παρατείνει μόνο τὴ ζωὴ, ἀλλὰ ἐνίοτε καὶ τὴ διαδικασία τοῦ θανάτου.

18. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, παρὰ τὴν ἐντυπωσιακὴ πρόοδο τῆς διαγνωστικῆς καὶ προβλεπτικῆς ἰατρικῆς, ποτὲ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀπόλυτα βέβαιος γιὰ τὸν ἀθεράπευτο χαρακτήρα μιᾶς ἀσθένειας ἢ τὸ ἀνίατο μιᾶς καταστάσεως. Ὑπάρχουν πάντοτε περιθώρια πιθανοῦ λάθους στὴν ἰατρικὴ ἐκτίμηση ἢ κάποιας ἀπροσδόκητης ἔκβασης τῆς ἀσθένειας ἢ ἀκόμη καὶ κάποιας θαυματουργικῆς ἐξέλιξης.

ΣΤ. Ἡ ἰατρικὴ ἀποστολὴ

19. Ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ἴπποκράτη, ἡ ἰατρικὴ ἀποστολὴ ἦταν ταυτόσημη μὲ τὴ θεραπεία καὶ τὴν προσφορὰ ζωῆς καὶ ἀσύμβατη μὲ τὴ συνδρομὴ στὸν θάνα-

το. Κατὰ τὸν περίφημο ὄρκο του, ὁ ἰατρὸς ὑπόσχεται ὅτι «δὲν θὰ χορηγήσει ποτὲ σὲ κανέναν θανάσιμο φάρμακο, ἀκόμη κι ἂν αὐτὸς τὸ ζητήσει, οὔτε ποτὲ θὰ τὸν συμβουλεύσει νὰ τὸ πάρει».

20. Στὴν περίπτωση πὺ ἀδυνατεῖ νὰ θεραπεύσει, ὁ ἰατρὸς συμβάλλει στὸν ἀγώνα τοῦ ἀσθενοῦς ὅταν ἐργάζεται γιὰ τὴν καταπράνωση τῶν πόνων, τὴν ἀνακούφιση ἀπὸ τὰ ἐνοχλήματα, τὴν καθυσύχαση τῆς ἀγωνίας, τὴν ὑποβοήθηση πρὸς καλύτερη ἀνοχή τῶν ταλαιπωριῶν, ὥστε νὰ ζεῖ ὁ ἄνθρωπος μὲ ἀξιοπρέπεια ὡς τὶς τελευταῖες στιγμὲς τῆς ζωῆς του.

Z. Κοινωνικά καὶ ψυχολογικά αἷτια τῆς εὐθανασίας

21. Ὁ βαθύτερος λόγος πὺ στὶς μέρες μας ἡ εὐθανασία ἀπασχολεῖ τόσο τὴν ἐπικαιρότητα καὶ προκαλεῖ πρωτοφανῆ κινητικότητα εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἔχει ἐπικρατήσει μιὰ καθαρὰ ὑλιστικὴ, ἐφήμερη καὶ εὐδαιμονιστικὴ ἀντίληψη καὶ πρακτικὴ, ἡ ὑγεία ἔχει ἀποκτήσει ἔντονα οἰκονομικὰ χαρακτῆρα καὶ ὁ ἄνθρωπος νοεῖται καθαρῶς μηχανιστικὰ καὶ ἐφήμερα.

22. Ἡ σύγχρονη καταναλωτικὴ κοινωνία βλέπει τὰ ἄτομα πὺ βρίσκονται σὲ νόσο τελικοῦ σταδίου ὡς ἄσχετα μὲ τὴν παραγωγή καὶ τὴν κατανάλωση, ἀσύμφορα στὴν πρόοδο καὶ ἐξέλιξη τοῦ συστήματος καὶ ἐμπόδιο στὴν ἄνεση καὶ εὐδαιμονία τῶν ὑπολοίπων. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ καὶ ἡ προθυμία συμπαραστάσεως ἀπὸ μέρους της εἶναι περιορισμένη.

23. Παράλληλα, δὲν μπορούμε νὰ ἀγνοήσουμε καὶ τὴν ὑπαρξὴ ψυχολογικῶν αἰτίων πὺ ὀδηγοῦν κάποιον στὸ νὰ ζητήσει εὐθανασία. Τέτοια συνήθως εἶναι: ἡ

ἀπόγνωση λόγω τῆς φυσικῆς δυσφορίας, ἢ δειλία μπροστὰ στὸν φυσικὸ πόνο, ἢ ἀπογοήτευση ἀπὸ τὴν ἐξασθένηση τῶν φυσικῶν δυνάμεων καὶ ὁ φόβος ὅτι ἀποτελεῖ βάρος γιὰ τοὺς οἰκείους του.

24. Ἄν ὁ ἀσθενὴς διαπίστωνε ὅτι ἓνα ἀπὸ αὐτὰ ἢ καὶ ὅλα ἀπαλύνονται μὲ τὴν ἀγάπη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἰατρονοσηλευτικοῦ προσωπικοῦ καὶ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων του, πολὺ δύσκολα θὰ ὀδηγεῖτο στὴν ἐπιλογή τῆς εὐθανασίας. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀποτελεῖ ἔμμεσο ἔλεγχο τῆς σύγχρονης κοινωνίας.

25. Τὸ αἴτιμα τῆς εὐθανασίας προέρχεται συνήθως ἀπὸ ἄτομα πὸν βρίσκονται σὲ κατάσταση καταθλίψεως. Αὐτὸ σημαίνει πρῶτον μὲν ὅτι οἱ συνθῆκες κάτω ἀπὸ τίς ὁποῖες ἐκφράζεται ἡ ἐπιθυμία γιὰ εὐθανασία εἶναι τέτοιες πὸν δὲν ἐγγυῶνται τὴ νηφαλιότητα τοῦ αἰτοῦντος, κατὰ δεύτερο δὲ λόγο ὅτι, μὲ τὴν κατάλληλη ὑποστήριξη, συμπαράσταση καὶ ἐνδεχομένως ψυχοθεραπευτικὴ ἀγωγή, τὰ ἴδια ἄτομα θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ ἐκφράσουν διαφορετικὲς ἐπιλογὲς γιὰ τὸ μέλλον τους.

Ἡ ἀνίατη καὶ ἐπώδυνη ἀσθένεια ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς ψυχικῆς ἰσορροπίας τοῦ ἀσθενοῦς σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε θὰ μπορούσαμε νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον ὁ ἀσθενὴς νὰ ἐκφράσει τὴ βούλησή του μὲ διαύγεια σκέψεως ἢ εὐθυκροσία.

Η. Κοινωνικὲς συνέπειες τῆς εὐθανασίας

26. Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς εὐθανασίας παρέχει ἐξουσίες στοὺς ἰατροὺς καὶ τοὺς συγγενεῖς, πέραν αὐτῶν πὸν τοὺς ἀνήκουν, μὲ ἀνεξέλεγκτες συνέπειες. Ἀπὸ τὸν

ιατρὸ ἐξαρτᾶται ἡ περιγραφή τῆς καταστάσεως τοῦ ἀσθενοῦς. Ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς, τῶν ὁποίων τὰ κίνητρα θὰ μπορούσε ἐνίστε νὰ εἶναι ἀμφιβόλου ποιότητος, ἐξαρτᾶται ἡ ἀπόφαση. Ὁ χαρακτήρας τους, ἡ νοσοτροπία, ἡ διάθεση τῆς στιγμῆς, ἡ φιλοσοφικὴ καὶ θρησκευτικὴ τοποθέτησή τους, ἡ ἀκόμη καὶ προσωπικὰ συμφέροντα, θὰ μπορούσε νὰ παίξουν καθοριστικὸ ρόλο στὴν ἀπόφαση κάποιου νὰ ζητήσῃ τὴ συντόμευση τῆς ζωῆς του.

27. Ὁ ρόλος τοῦ ἱατροῦ, ὅπως ὡς τώρα τὸν γνωρίζουν οἱ κοινωνίες μας, εἶναι αὐτὸς τοῦ ἀνεκτίμητου συμπαραστάτη στὸν ἀγώνα γιὰ ὑγεία καὶ ἐπιβίωση. Ἡ ἐνεργὸς ἀνάμειξή του στὴ διαδικασίᾳ ἐπιστεύσεως τοῦ θανάτου, ἀκόμη καὶ ἀπὸ συμπόνια, καίρια τραυματίζει τὶς σχέσεις ἱατροῦ- ἀσθενοῦς καὶ ἀλλοιώνει τὴν ἀξία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ὡς ὕψιστου ἀγαθοῦ.

28. Τὸ λεγόμενον «δικαίωμα στὸν θάνατο», πὸν ἀποτελεῖ τὴ νομικὴ κατοχύρωση τῆς εὐθανασίας, θὰ μπορούσε νὰ μετεξελιχθεῖ σὲ ἀπειλὴ τῆς ζωῆς τῶν ἀσθενῶν ἐκείνων πὸν ἀδυνατοῦν νὰ ἀνταποκριθοῦν οἰκονομικὰ στὶς ἀπαιτήσεις τῆς θεραπείας καὶ νοσηλείας τους. Ἡ αὐτονομία μας περιορίζεται ἀπὸ τὸ ὅτι εἴμαστε κοινωνικὰ ὄντα.

29. Ἀνοίγοντας οὐσιαστικὰ τὴ δίοδο πρὸς τὴν εὐθανασία, ἀφ' ἑνὸς μὲν διευκολύνονται σχέδια ἀνόμων συμφερόντων, ἀφ' ἑτέρου δὲ καλλιεργεῖται μιὰ ρατσιστικὴ καὶ εὐγονικὴ λογικὴ, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία προτιμῶνται οἱ ὑγιεῖς, οἱ νέοι, οἱ εὐκατάστατοι καὶ οἱ πετυχημένοι. Ἡ ἀπὸ τὴν κοινωνία ἀντιμετώπιση τοῦ πλησίον μόνο μὲ τὴ λογικὴ καὶ τὴν ἠθικὴ τῶν ἐπιτροπῶν, τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ

χωρίς την ἐν Χριστῷ ἀγάπη ὀδηγεῖ στὸν εὐτελισμὸ τοῦ ἀνθρώπου.

30. Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς εὐθανασίας σὲ ὀρισμένα κράτη δημιουργεῖ τὸν κίνδυνο ἄμεσων παρενεργειῶν καὶ προβλημάτων σὲ ἄλλα κράτη, ἕνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι ἡ λεγομένη «ἐμπορία τοῦ θανάτου», μὲ τὴ μεθόδευση παράνομης διακινήσεως ὄσων ἐπιθυμοῦν τὴν εὐθανασία (περίπτωση Ὁλλανδίας καὶ Ἑλβετίας).

Θ. Νομικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὴ ζωὴ

31. Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἀπόλυτο χαρακτήρα καὶ ἡ βασικὴ ἔκφρασή της ποὺ εἶναι ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ προστατεύεται ἀπόλυτα, δηλαδὴ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ποιότητά της καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ βούληση τοῦ φορέα της. Μὲ ἄλλα λόγια, δικαίωμα αὐτοδιαθέσεως τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς δὲν ἀναγνωρίζεται.

Τὸ τεκμηριώνουν αὐτὸ διατάξεις ὅπως αὐτὲς ποὺ τιμωροῦν τὴ συμμετοχὴ (παρακίνηση ἢ βοήθεια) σὲ αὐτοκτονία (ἄρθρο 301 τοῦ Π.Κ.) ἢ τὴν ἀνθρωποκτονία ἐν συναινέσει τοῦ ἀνιάτως πάσχοντος (ἄρθρο 300 Π.Κ.), καθὼς ἐπίσης ἐκ τοῦ ὅτι ἡ συναίνεση τοῦ παθόντος σὲ ἐπικίνδυνη ἢ βαρεῖα σωματικὴ βλάβη δὲν αἶρει τὸ ἀξιοποινο.

32. Ἡ τυχὸν ἀναβάθμιση σὲ ἰσότιμη βάση τοῦ δικαιώματος αὐτοδιαθέσεως ὡς ἐκφράσεως τοῦ δικαιώματος ἐπὶ τῆς προσωπικότητος θὰ προκαλέσει ἐνδεχομένως ρωγμὴ στὸ σύστημα ἀπόλυτης προσασίας τῆς ζωῆς καὶ θὰ ἀνοίξει κάποια θύρα εἰσόδου αὐτοτελῶν δικαιωμάτων καὶ ἄλλων φορέων, ὅπως π.χ. τῶν συγγενῶν (καὶ ποιῶν;) ἢ τοῦ ἱατροῦ, ὅταν τὸ δικαίωμα αὐτοδιαθέσεως δὲν λειτουργεῖ.

33. Ἡ εὐθανασία τοῦ «θνήσκοντος» δηλαδή ἡ ἐπίσπευση τοῦ ἀναμενόμενου θανάτου, ἂν νομοθετηθεῖ, θὰ ἀποτελέσει ἐφαλτήριο καὶ γιὰ τὴ νομιμοποίηση τῆς εὐθανασίας τοῦ «ἀνιάτως πάσχοντος», τοῦ ὁποίου τὸ τέλος δὲν εἶναι ἐγγύς. Στὴν περίπτωση αὐτή, ἡ πολιτεία ἐμπλέκεται σὲ ἀξιολογικὲς κρίσεις καὶ ἐπιλογὲς γιὰ τὴν ἀξία τῆς δεδομένης ζωῆς.

34. Ὁ ποινικὸς κώδικας τῆς Ἑλλάδος θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς καλύτερους καὶ πληρέστερους στὴν Εὐρώπη. Τὰ ἄρθρα 300 καὶ 301 τοῦ Π.Κ. θὰ μπορούσαν, ἐπὶ τοῦ παρόντος, νὰ ἀποτελέσουν ἱκανοποιητικὸ ὁδηγὸ γιὰ κάθε περίπτωση εὐθανασίας.

35. Ἡ ἔνσταση συνειδήσεως τοῦ κάθε ἱατροῦ στό «ἐπίμονο καὶ σπουδαῖο» αἴτημα τοῦ ἀσθενοῦς γιὰ εὐθανασία εἶναι ἀπαραβίαστη. Τὸ λεγόμενο δικαίωμα στὴ ζωὴ κάποιου δὲν μπορεῖ νὰ ὀδηγεῖ στὴν ἀπαίτηση νὰ φονευθεῖ ἀπὸ τὸν ἱατρό του.

I. Ἡ πρόταση τῆς Ἐκκλησίας

36. Βαθύτερα πνευματικὰ αἴτια πὸν ὀδηγοῦν σὲ μιὰ θετικὴ στάση ἔναντι τῆς εὐθανασίας εἶναι συνήθως ὁ ἄκρατος ὕλισμός, ἡ πνευματικὴ ἀπογύμνωση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἔλλειψη πίστεως ἢ ἡ ἄρνηση τοῦ Θεοῦ, ἡ θεώρηση τοῦ πόνου καὶ τῆς ἀσθένειας ὡς ἀτυχίας ἢ ἀδικίας, ἡ ἀποϊεροποίηση τῆς ζωῆς, ἡ διασύνδεσή της μόνο μὲ τὴν ἐξωτερικὴ ὁμορφιά καὶ τὴ φυσικὴ καὶ οἰκονομικὴ εὐρωστία καὶ ἡ θεώρηση τοῦ θανάτου ὡς μοιραίου κοινωνικοβιολογικοῦ συμβάντος καὶ ὄχι ὡς ἐνδιάμεσου σταδίου τῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου.

Σὲ μιὰ τέτοια κοινωνία, οἱ ἔννοιες θυσία, ὑπομονή, ἀπαντοχὴ καὶ ἐγκαρτέρηση εἶναι ἄγνωστες, ἐνῶ οἱ

ἔννοιες ἔλεος, συμπόνια καὶ εὐσπλαγχνία εἶναι παρερμηνευμένες.

37. Ἡ εὐθανασία, ἐνῶ δικαιολογεῖται κοσμικῶς ὡς «ἀξιοπρεπὴς θάνατος», στὴν ἐνεργητικὴ της μορφή, ἀποτελεῖ ὑποβοηθούμενη αὐτοκτονία, δηλαδή συνδυασμὸ φόνου καὶ αὐτοχειρίας. Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, εἶναι παρακμιακὸ κοινωνικὸ φαινόμενο ἀπαξιώσεως τοῦ ἀνθρώπου.

38. Οἱ στιγμὲς τῆς ζωῆς μας ποὺ συνδέονται μὲ τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος της, ὅπως καὶ αὐτὲς τῆς ἀδυναμίας, τοῦ πόνου καὶ τῶν δοκιμασιῶν μας, ἐγκρύπτουν μιὰ μοναδικὴ ἱερότητα καὶ ἀποτελοῦν μυστήριον ποὺ ἀπαιτεῖ ἰδιάζοντα σεβασμὸ ἐκ μέρους τῶν συγγενῶν, τῶν ἰατρῶν, τῶν νοσηλευτῶν καὶ τῆς κοινωνίας ὁλόκληρης. Οἱ στιγμὲς αὐτές, ἂν ἀντιμετωπισθοῦν πνευματικὰ καὶ μὲ προσευχὴ, διευκολύνουν τὴν ταπείνωση καὶ τὴν ἀναζήτηση τοῦ Θεοῦ καὶ προσφέρουν στὸν ἄνθρωπον τὴν ἐμπειρία τῆς θεϊκῆς χάριτος καὶ τοῦ θαύματος.

39. Οἱ ἴδιες στιγμὲς εὐνοοῦν τὸν σύνδεσμον τῶν ἀνθρώπων, τὴν ἀνάπτυξιν κοινωνίας ἀγάπης, τὴν ἐκδήλωσιν συμπόνιας καὶ ἐλέους. Τὸ αἶτημα κάποιων ἀσθενῶν γιὰ εὐθανασία στὴν οὐσία ἀποτελεῖ ἐρώτημα τῆς ἀγάπης μας πρὸς αὐτοὺς καὶ τῆς ἐπιθυμίας μας νὰ μείνουν κοντὰ μας. Στὶς στιγμὲς αὐτὲς μπορεῖ κανεὶς νὰ ζήσει τὴ χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀγάπην τῶν ἀνθρώπων.

40. Ἡ Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καὶ ὅτι «*κρείσσων θάνατος ὑπὲρ ζωὴν πικρὰν καὶ ἀνάπανσις αἰώνιος ἢ ἀρρώστημα ἔμμονον*» (Σοφ. Σειρ. λ' 17). Γι' αὐτὸ καὶ μὲ πολλὴ κατανόηση ἀντικρύζει ὅσους λυγίζουσιν μπροστὰ στὸν ἀφόρητον πόνον καὶ τὸν θάνατον. Ὁ λόγος τῆς ἀλήθειάς

της εἶναι πάντα φιλόανθρωπος καὶ ἡ φιλοanthropία της κοσμεῖται ἀπὸ τὴν ἀλήθεια.

41. Ἡ ἀγάπη ἀπὸ τὴ φύση της δὲν εἶναι ἀπλὸ συναίσθημα ἀλλὰ πόνος καὶ μετοχή στὸν σταυρὸ τοῦ πάσχοντος ἀδελφοῦ. Ἀγαπῶ δὲν σημαίνει ἀπαλλάσσω τὸν ἄλλο ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ζωῆς, ἀλλὰ σηκώνω καὶ ἐγὼ τὸ βάρος τοῦ πόνου του ἢ τοῦ προσφέρω τὴ ζωὴ μου ἢ πολὺ περισσότερο τοῦ προσφέρω τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀγάπη νοεῖται μόνο ἐν ἀληθείᾳ.

42. Ἡ Ἐκκλησία μας πιστεύει στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, στὴν ἀνάσταση τοῦ σώματος, στὴν αἰώνια προοπτική καὶ πραγματικότητα, στοὺς πόνους ὡς «*στίγματα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν*» (Γαλ. στ' 17), στὶς δοκιμασίες ὡς ἀφορμὲς καὶ εὐκαιρίες σωτηρίας, στὴ δυνατότητα ἀναπτύξεως κοινωνίας ἀγάπης καὶ συμπαραστάσεως μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Μὲ βάση αὐτά:

α) διακηρύσσει ὅτι ἡ ζωὴ μας βρῖσκεται στὰ χέρια καὶ μόνο τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ κάθε τι πού μᾶς συμβαίνει εἶναι πρὸς τὸ συμφέρον μας, ὅτι δὲν ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ διορθώσουμε τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ, καὶ

β) κάθε θάνατο πὸν ἀποτελεῖ ἀποτέλεσμα ἀνθρώπων ἐπιλογῶν – ὅσο «καλός» κι ἂν ὀνομάζεται – τὸν ἀπορρίπτει ὡς «ὑβριν» κατὰ τοῦ Θεοῦ. Κάθε δὲ ἰατρικὴ πράξη πὸν συνειδητὰ ἐπισπεύδει τὴ στιγμή τοῦ θανάτου τὴν καταδικάζει ὡς ἀντιδεοντολογικὴ καὶ προσβλητικὴ τοῦ ἰατρικοῦ λειτουργήματος.

Οἱ ἄνθρωποι προσευχόμεστε, δὲν ἀποφασίζουμε γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸν θάνατο.

43. Στη σύγχρονη μορφή εὐθανασίας, ὡς ἐπίσπευση καὶ πρόκληση θανάτου, ἡ Ἐκκλησία ἀντιπροτείνει τὴν εὐθανασία ὡς ὑπέρβαση τοῦ θανάτου. Εὐζωία καὶ εὐθανασία, γιὰ τὴν Ἐκκλησία σημαίνουν ζωὴ καὶ θάνατος μὲ νόημα καὶ προοπτική. Ἡ ἐπιλογή τοῦ θανάτου ὅταν προέρχεται ἀπὸ ἄρνηση τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ εἶναι ἁμαρτία. Ἀντίθετα, ὁ πόθος τοῦ θανάτου ὅταν ἐκπηγάξει ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ μοναδικὴ εὐλογία, εἰδικὴ χάρι καὶ σπάνια ἀρετὴ («ἐπιθυμίαν ἔχω ἀναλύσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι», Φιλιπ. α' 23).

44. Στὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ἀναφέρονται πολλὰ παραδείγματα ἀγίων ποὺ δὲν θέλησαν νὰ καταφύγουν σὲ ἰατροὺς ἢ φάρμακα γιὰ τὴν θεραπεία τους, ἀλλὰ ἀφέθηκαν ἐξ ὀλοκλήρου στὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξη τῆς ὑγείας καὶ τῆς ζωῆς τους. Ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις ἀσκητῶν οἱ ὁποῖοι κατέφυγαν στὴ χρήση φαρμάκων ἢ ἄλλων ἰατρικῶν μέσων καὶ θεώρησαν τὸ ἐγχείρημά τους αὐτὸ ὡς ἀπόκλιση ἀπὸ τὴν ὁδὸ τῆς τελειότητος.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ δὲν ὑπαινίσσεται ἐπαμφοτερίζουσα στάση τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καταδεικνύει τὸν ἀπόλυτο σεβασμὸ στὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου καὶ στὴ σημασία τῆς ἐσώτερης προαιρέσεώς του.

Γι' αὐτὸ, πίσω ἀπὸ κάθε λόγο τοῦ ἀσθενοῦς πρέπει νὰ διακρίνουμε τὴ βαθύτερη κατάσταση τῆς ψυχῆς του, ἢ ὁποία καὶ ἐρμηνεύει τὶς ἐπιθυμίες καὶ ἐπιλογές του. Ἐνας ἀσκητῆς ὅταν ἀρνεῖται τὴν θεραπεία σὲ νοσοκομεῖο καὶ ἐπιλέγει τὸ ἀσκητήριό του δὲν ἐνεργεῖ εὐθανασιακά. Ἀντίθετα, κάποιος ποὺ χωρὶς ἐλπίδα καὶ ὑπομονὴ ἀρνεῖται τὴν ἰατρικὴ συμπαράσταση καὶ

βοήθεια περικόπτει τὸ μῆκος τῆς ζωῆς του ἔνοχα.

45. Ἡ παροχὴ ἰατρικῆς περιθάλψεως καὶ θεραπείας νομικὰ δὲν ἀποτελεῖ αὐτόνομο ἰατρικὸ δικαίωμα ἀλλὰ μόνο ὑποχρέωση, ἐφόσον καὶ στὸ μέτρο πού τὴν ζητεῖ ὁ ἀσθενής. Ἐπίσης, ἡ ἐπέλευση τοῦ θανάτου «διὰ παραλείψεως» ἐφαρμογῆς τῆς ἐνδεδειγμένης ἀγωγῆς, λόγω ἄρνησης τοῦ ἔχοντος πλήρη συνείδηση ἀσθενοῦς νὰ δεχθεῖ τὴν ἰατρικὴ βοήθεια δὲν συνιστᾶ ἀνθρωποκτονία οὔτε συμμετοχὴ σὲ αὐτοκτονία. Παρὰ ταῦτα, ὁ ἰατρὸς ἔχει τὴν ἠθικὴ ὑποχρέωση νὰ βοηθήσει τὸν ἀσθενῆ νὰ συναινέσει στὴν προσπάθεια πού γίνεται γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του.

46. Στὴν περίπτωση πού ὁ ἀσθενής δὲν ἔχει συνείδηση, ἀλλὰ ὑπάρχει ἐλπίδα ἰάσεως, ὁ ἰατρὸς πρέπει νὰ βοηθήσει μὲ κάθε τρόπο στὴ συντήρηση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς.

47. Ὄταν ὁ ἀσθενής δὲν ἔχει συνείδηση καὶ μετὰ βεβαιότητος δὲν ὑπάρχει ἐλπίδα ἰάσεως, τὸ κενὸ τῆς ἀπουσίας συνειδήσεως τοῦ ἀσθενοῦς τὸ καλύπτει ἡ συνείδηση τοῦ ἰατροῦ καὶ τῶν συγγενῶν. Γι' αὐτὸ καὶ ὑπογραμμίζεται ἡ ἀνάγκη καλλιεργημένης συνειδήσεως τῶν ἰατρῶν. Στὶς περιπτώσεις πού ὁ ἰατρὸς, στηριζόμενος στὶς γνώσεις, στὸ αἰσθητήριο, στὴν ἐμπειρία, στὴν ἀγάπη πρὸς τὸν ἀσθενῆ καὶ στὴν πίστη του στὸν Θεό, αἰσθάνεται πὼς πρέπει νὰ ἀποφύγει τὴ χρήση ἐπιθετικῶν μέσων πού περισσότερο ταλαιπωροῦν καὶ καθόλου δὲν θεραπεύουν, αὐτὸ δὲν κηλιδώνει τὴν ἠθικὴ του ἀκεραιότητα.

48. Ἡ χρῆση τῆς ἰατρικῆς ἐπεμβάσεως καλὸ εἶναι νὰ ἐκτείνεται μέχρι τοῦ σημείου πού οἱ ἐπιπλοκὲς καὶ τὰ ἐπιπρόσθετα προβλήματα πού δημιουργεῖ δὲν βα-

σανίζουν περισσότερο απ' όσο ανακουφίζουν. Ὁ πόνος παραχωρεῖται ἀπὸ τὸν Θεό· δὲν πρέπει νὰ προκαλεῖται οὔτε νὰ ἐπιτείνεται ἀπὸ τὴν ἰατρικὴ. Ἡ παράταση τῆς ζωῆς καὶ ἡ ἀνακούφιση ἀπὸ τὸν πόνο πρέπει νὰ συνεργοῦν στὴ βούληση τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι νὰ ἀποτελοῦν αὐτοσκοπὸ.

49. Τὸ ἐνδεχόμενον νὰ προκληθεῖ μὲ θεραπευτικὲς ὑπερβολὲς τεχνητὴ παράταση τῶν φυσικῶν ὁρίων τῆς ζωῆς καὶ διατήρηση μιᾶς καταστάσεως ἐπ' ἀόριστον, μὲ ἀποτέλεσμα μέχρι καὶ τὴν καταρράκωση τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας τοῦ ἀσθενοῦς (μὲ πλεῖστες ὅσες συνέπειες στὸν περίγυρό του, μιὰ οικονομικὴ αἰμορραγία ἢ καταστροφὴ καὶ τὴν πρόκληση συναφῶν ψυχολογικῶν ἀδιεξόδων) εἶναι κάτι στοῦ ὁποῖο δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ὀδηγηθεῖ ὁ ἰατρὸς οὔτε συνειδητὰ νὰ συμπράξει.

50. Στὰ ὄρια μεταξὺ εὐθανασίας μὲ παράλειψη καὶ εὐθανασίας μὲ πράξη κινοῦνται οἱ περιπτώσεις ὅπου·

α) ἐφαρμόζεται ἤδη μιὰ μέθοδος συντηρήσεως (π.χ. μηχανικὴ ὑποστήριξη) χωρὶς προοπτικὴ ἀνακάμψεως, ὅποτε τὸ ἐρώτημα εἶναι ἂν μὲ θετικὴ πράξη ἐπιτρέπεται νὰ διακοπεῖ ἡ τροφοδοσία, καὶ

β) χορηγοῦνται συνειδητὰ καταπραῦντικὰ καὶ παυσίπονα ποὺ ἐνδεχομένως ἐπισπεύδουν τὸν θάνατο.

Στὴν πρώτη περίπτωση, ἡ θετικὴ πράξη ἐπιφορτίζει τὴ συνείδηση μὲ αἴσθημα ἐνοχῆς γιὰ συμμετοχὴ στὸν θάνατο τοῦ ἀσθενοῦς, ἐνῶ στὴ δευτέρῃ περίπτωση, ἡ ἀπουσία ἀμεσότητος καὶ βεβαιότητος γιὰ κάτι τέτοιο δὲν ἐπιβαρύνουν τὴ συνείδηση. Ἐδῶ τὸ ἄμεσο καὶ βέβαιο εἶναι ἡ ἀνακούφιση τοῦ ἀσθενοῦς ἀπὸ τοὺς πόνους.

51. Στην περίπτωση τῆς καθαρῆς μὲ θετική πράξι εὐθανασίας δὲν ὑπάρχει καμιά δυνατότητα δικαιολογήσεως καὶ γι' αὐτὸ οὔτε ἡ ὑπὸ προϋποθέσεις νομιμοποίησὶς τῆς εἶναι ἠθικὰ ἐπιτρεπτή.

Ὁ πολιτικὸς καὶ κατ' ἐπέκτασις ὁ νομοθέτης δὲν μποροῦν νὰ αὐτοαναγορεύονται σὲ ρυθμιστὲς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου.

52. Ἡ καλλιέργεια ὑγιῶν σχέσεων ἀγάπης καὶ κοινωνίας καὶ ὅ,τι ἄλλο ἰσχυροποιεῖ τὸν ἄνθρωπο ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπίσει τὸν θάνατο καὶ τὸν πόνο συντελοῦν στὴν ἀντιμετώπιση τῆς δοκιμασίας καὶ στὴ μετατροπὴ τῆς ἀπὸ προσωπικὴ ἀγωνία σὲ ἀφορμὴ ὑγιοῦς μεθέξεως καὶ κοινωνίας.

53. Στὶς περιπτώσεις ποὺ ὁ ἀσθενὴς βρίσκεται σὲ τέτοιο πανικὸ καὶ διακατέχεται ἀπὸ τὸν πειρασμὸ νὰ ἀποζητεῖ τὴν εὐθανασία, ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ μὲ τὴν παρουσία τῆς, τὸν παρηγορητικὸ λόγον, τὴν ἀποτελεσματικὴ προσευχὴ τῆς, τὸ μυστήριον τοῦ ἁγίου εὐχελαίου, τὴν ἀγάπην τῆς νὰ δώσει τόση ἐλπίδα καὶ ἀνακούφιση ποὺ νὰ εἶναι ἐντονότερη ἀπὸ τὸν φόβον τοῦ πόνου καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ θανάτου. Τότε ἡ εὐθανασία δὲν ἀπουσιάζει μόνον ἀπὸ τὸ φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ δὲν ἔχει πλέον θέσιν καὶ στὶς ἐπιλογὰς τοῦ ἀσθενοῦς.

54. Ἡ Ἐκκλησία γιὰ νὰ κάνει αἰσθητὴ τὴν παρουσίαν τῆς στὶς στιγμὰς τῶν κρίσιμων ἀποφάσεων καὶ δοκιμασιῶν δὲν πρέπει νὰ περιμένει τοὺς ἀσθενεῖς, ἀλλὰ καλεῖται ἡ ἴδια νὰ τοὺς συναντᾷ διεισδύοντας διακριτικὰ καὶ ἀποτελεσματικὰ στὰ νοσοκομεῖα. Γιὰ τὸν λόγον αὐτό, συνιστᾶται ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ ὑποστηρίξει τὸν θεσμὸ τῶν νοσοκομειακῶν ἱερέων, ἀφ' ἐτέρου δὲ νὰ

προβεῖ στήν ὀργάνωση ἐθελοντικῶν ομάδων σὰ νοσοκομεῖα, μὲ σκοπὸ τὴ φωτισμένη συμπαράσταση τῶν βαρεῖα ἀσθενῶν. Ἄν ἡ ἐγκατάλειψη ὀδηγεῖ στήν εὐθανασία, ἡ ἀγάπη, ἡ συμπαράσταση καὶ ἡ οὐσιαστικὴ ἐλπίδα ἐνισχύουν τὴν ἀγάπη στὴ ζωὴ.